मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेच्या कामाचे विकेंद्रीकरण आणि शासकिय विभागाकडून वस्तू खरेदी करताना घ्यावयाची खबरदारी तसेच लघु उद्योग, सार्वजनिक उपक्रम इत्यादी, यांना द्यावयाची प्राधान्ये-सवलती याबाबत.

महाराष्ट्र शासन
उद्योग,ऊर्जा व कामगार विभाग,
शासन निर्णय , क्र. भांखस-१०८८/(२५१२)/उद्योग-६,
मंत्रालय, मुंबई — ४०० ०३२,

दिनांक २ जानेवारी १९९२

पूर्वपीठिका

शासनाला आवश्यक असणा-या वस्तू खरेदी करताना मध्यवर्ती खरेदीमुळे होणारा विलंब टाळण्यासाठी मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेच्या कामाचे विकेंद्रीकरण करणे शासनास आवश्यक वाटल्याने शासनाने दिनांक १८ मार्च १९७६ च्या शासन निर्णयाप्रमाणे एक समिती नियुक्त केली होती व त्या समितीच्या शिफारशींच्या अनुषंगाने मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेच्या कामाचे विकेंद्रीकरण करुन त्यात सुसूत्रता व सुलभीकरण आणण्यात आले होते. त्यानंतरच्या काळात दळणवळणातील सुविधा, उद्योगाचे विकेंद्रीकरण व मागास भागात उद्योग स्थापण्यासाठी शासनाने देऊ केलेल्या प्रोत्साहनामुळे झालेली औद्योगिक वाढ व शासनास आवश्यक असणा-या मालाची राज्यात सर्वत्र उपलब्धता यामुळे सध्या अस्तित्वात असलेल्या मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेच्या कामाचे अधिक विकेंद्रीकरण करण्यासाठी तसेच लघु उद्योगासाठी राखीव वस्तूंच्या यादीचे पुनर्विलोकन, लघु उद्योग, सार्वजनिक उपक्रम, अंध व अपंग यांच्या संस्था व इतर संस्था यांना सध्या देऊ केलेले प्राधान्य व आरक्षण इत्यादी सवलतीचे पुनर्विलोकन करण्यासाठी शासनाने विकास आयुक्त (उद्योग) यांच्या अध्यक्षतेखाली एक समिती जून, १९८७ मध्ये स्थापन केली होती. सदर समितीवर विविध विभागांना प्रतिनिधीत्व देण्यात आले होते. समितीने महालेखापाल, महाराष्ट्र, मुंबई यांचे विचार, तसेच गुजरात, मध्यप्रदेश, तामिलनाडू, कर्नाटक या जवळच्या राज्यांतील खरेदी संघटनेच्या कार्यवाहीची माहिती घेऊन तसेच वैद्यकीय शिक्षण व औषधीद्रव्ये विभागाच्या खरेदीबाबत लेंटिन आयोगाच्या शिफारशींवर विचार केला व तदनुषंगाने सदर समितीने आपला अहवाल दिनांक २७ डिसेंबर १९८८ रोजी शासनाला सादर केला. या अहवालावर भांडार खरेदी संघटनेमध्ये सखोल चर्चा करण्यात आली. तसेच समितीच्या अहवालावर संबंधित विभागांची मतेही जाणून घेण्यात आली. समितीने विकेंद्रीकरणासंबंधी, विभागवार वस्तू खरेदीबाबत तसेच किंमती प्राधान्य, खरेदीसाठी आरक्षण वगैरेबाबत शिफारशी केल्या आहेत.

समितीच्या सर्व शिफारशींवर मंत्रिमंडळ पातळीवर चर्चा होऊन शासनाने खालीलप्रमाणे निर्णय घेतले आहेत :--

शासन निर्णय :

१. भांडार खरेदी संघटनेच्या कार्यपध्दती व विकेंद्रीकरणाबाबत क्र. एसपीओ-१०७७/६०९६३ (सीएसपीओ-५७२)/उद्योग-६, दिनांक २१ फेब्रुवारी १९८७ च्या समग्र शासन निर्णयानंतरही बरेच शासन

निर्णय प्रस्तुत करण्यात आले होते. या सर्व शासन निर्णयांचे सुसूत्रीकरण, आवश्यक तेथे बदल व एकत्रीकरण करण्याची आवश्यकता ब-याच काळापासून शासनाच्या विचाराधीन होती. समितीने केलेल्या शिफारशींच्या अनुषंगानेही काही बाबतीत बदल आवश्यक असल्यामुळे सुधारित आदेश या शासन निर्णयाव्दारे विहित करण्यात येत आहेत.

विभागावार खरेदी :

२. सध्या मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेमार्फत खरेदी करण्यात येत असलेल्या वस्तूंपैकी परिशिष्ट एकमध्ये दर्शविलेल्या एकूण १८ वस्तू या एखाद्याच विभागाला खरेदीसाठी आवश्यक असल्यामुळे त्या त्या संबंधित विभागाने, आवश्यकतेनुसार खरेदी करावयाच्या आहेत. या वस्तूंच्या पुरवठयासाठी मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेमार्फत दरकरार/संख्याकरार यापुढे करण्यात येणार नाही. परिशिष्ट एक मधील ज्या वस्तू एकापेक्षा अधिक विभागांना खरेदी करणे आवश्यक असेल त्यासाठी संबंधित प्रशासकीय विभागांच्या सचिवांनी विचारविनिमय करुन एक संयुक्त समितीमार्फत दर/संख्या करारावर खरेदीची व्यवस्था करावी.

मुद्रण व लेखनसाहित्य :

३. शासकिय मुद्रण व लेखनसामुग्री संचालनालय यांचेमार्फत सध्या खरेदी होत असलेल्या वस्तूंच्या व्यतिरिक्त अधिकच्या २८ तत्सम वस्तूंची खरेदी त्यांचेकडे सोपविण्यात येत आहे. त्यामुळे शासन निर्णय, दिनांक २१ फेब्रुवारी १९७८ च्या सहपत्रातील परिशिष्ट " क" मधून या वस्तू वगळण्यात येत आहेत. आता मुद्रण व लेखनसामुग्री संचालनालयाने आवश्यकतेनुसार या वस्तूंबाबत दर करार/संख्या करार निश्चित करावयाचा आहे. सदर २८ वस्तूंची यादी **परिशिष्ट दोनमध्ये** दिलेली आहे. शासन मुद्रण व लेखनसामुग्री संचालनालयाच्या लागणा-या व ज्या वस्तूंची खरेदी किंमत वार्षिक रु. १० लाखांपेक्षा अधिक आहे अशा वस्तूंच्या खरेदी संबंधात शासन निर्णय, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, क्रमांक पीपीएम-१०९०/(८९६५)/उद्योग-६, दिनांक १ सप्टेंबर १९९० अन्वये एक उच्चस्तरीय भांडार खरेदी समिती नेमण्यात आली आहे. या आदेशातील समितीच्या रचनेत अंशतः फेरफार करुन आता खालील सदस्यांची भांडार खरेदी समिती या प्रयोजनार्थ नेमण्यात येत आहे :---

(१) उप सचिव (उद्योग), उद्योग,ऊर्जा व कामगार विभाग	अध्यक्ष
(२) उद्योग सह संचालक (भांडार खरेदी), उद्योग संचालनालय	सभासद
(३) संचालक, शासन मुद्रण व लेखनसामुग्री संचालनालय	सभासद
(४) उप संचालक, शासन मुद्रण व लेखन सामुग्री संचालनालय	निमंत्रक

तथापि, एकूण वार्षिक खरेदी रु. १० लाखांपेक्षा कमी असणा-या वस्तूंच्या खरेदीच्या बाबतीत शासन निर्णय, दिनांक २१ फेब्रुवारी १९७८ नुसार नेमण्यात आलेल्या संचालनालयांतर्गत कार्यालयीन समितीमार्फत खरेदी करण्यात यावी.

सार्वत्रिक निवडणुकीसाठी आवश्यक असणा-या वस्तूंच्या खरेदीबाबत शासन निर्णय, दिनांक ५ नोव्हेंबर १९६६ तसेच ३ ऑक्टोबर १९७९ अन्वये आदेश देण्यात आले होते. आता या सर्व वस्तू सार्वत्रिक निवडणुकीच्या वेळी संचालक, शासन मुद्रण व लेखनसामुग्री संचालनालय यांनी मुख्य निवडणूक अधिकारी, महाराष्ट्र राज्य यांचे "तांतडीचे खरेदी पध्दत" अन्वये प्रमाणपत्र मिळवून तसेच तांतडीची खरेदी पध्दत

अवलंबून खरेदी करावयाच्या आहेत. सदर खरेदीसाठी खालीलप्रमाणे एक भांडार खरेदी समिती नेमण्यात येत आहे : --

(१) उप सचिव (उद्योग), उद्योग,ऊर्जा व कामगार विभाग	..	..	अध्यक्ष
(२) उप सचिव, सामान्य प्रशासन विभाग /उपमुख्य निवडणूक अधिकारी		..	सभासद
(३) उद्योग सह संचालक (भांडार खरेदी), उद्योग संचालनालय	..	..	सभासद
(४) संचालक, शासन मुद्रण व लेखनसामुग्री संचालनालय	..	..	सभासद
(५) उप संचालक, शासन मुद्रण व लेखनसामुग्री संचालनालय	..	..	निमंत्रक

कारागृह विभागाकडून खरेदी :

४. कारागृह विभागाकडून खरेदी करण्यासाठी काही वस्तू यापूर्वीच शासन निर्णय, क्रमांक भांखस-१०८७/३१२५०२/(२४४०)/उद्योग-६, दिनांक २६ ऑगस्ट १९८७ अन्वये आरक्षित करण्यात आल्या आहेत. या वस्तूंच्या यादीत आणखी ४ वस्तूंचा अंतर्भाव करण्यात आला आहे त्या म्हणजे -- (१) स्टील फोल्डींग कॉट्स (प्लेन), (२) स्टील फोल्डींग कॉट्स (क्रिसक्रॉस), (३) मॉस्क्युटो नेट्स व (४) बॅरेक ब्लॅकेंट. महानिरीक्षक, कारागृहे यांनी या वस्तूंचे मान्यताप्राप्त दर गृह विभागाने ठरवून दिलेल्या मार्गदर्शक तत्वांप्रमाणे प्रत्येक वर्षी ३१ मार्च पर्यंत ठरवून ते सर्व विभागांना माहितीसाठी पाठवावेत. कारागृह विभागाकडून वेळेवर व नियमित पुरवठा न झाल्यामुळे विभागांना वस्तू खरेदीबाबत अडचणी येऊ नयेत यासाठी ज्या वस्तूंच्या पुरवठयाबाबत कारागृह विभाग असमर्थ असेल अशा वस्तूंची खरेदी संबंधित विभागांनी या वस्तू उत्पादन करीत असलेली राज्य शासनाची महामंडळे, शासकीय/निमशासकीय संस्था (परिशिष्ट पांचमध्ये दर्शविल्याप्रमाणे) यांचेकडून भांडार खरेदी संघटनेने ठरवून दिलेल्या दराने खरेदी करण्यास मुभा राहील.

महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळमार्फत खरेदी करावयाच्या वस्तू :

५. लघु उद्योग निर्मित वस्तू खरेदी करताना राज्याच्या सर्व भागातील लघु उद्योजकांना वाव मिळावा व त्यामुळे निर्माण झालेल्या स्पर्धेतून शासनास अधिकाधिक दर्जेदार वस्तू माफक किंमतीत सर्वत्र मिळाव्यात या सार्वजनिक हिताच्या दृटिकोनातून लघु उद्योजकांना विक्रीसहाय्य करणा-या महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळाकडून खरेदी करण्यासाठी शासनाच्या विविध विभागांना लागणा-या एकूण १५ वस्तूंची खरेदी यापुढे सदर महामंडळातर्फे करण्याचे शासनाने ठरविले आहे. या वस्तूंची यादी सदर निर्णयाच्या परिशिष्ट तीन येथे दर्शविली आहे. या खरेदीसाठी सध्या अस्तित्वात असलेल्या भांडार खरेदी समितीकडून दरकरार निश्चित करण्यात येतील. या समितीवर महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळाचा प्रतिनिधी व बहुसंख्य खरेदीदार विभागांचा प्रतिनिधी यांना निमंत्रित म्हणून बोलाविण्यात यावे. या वस्तू खरेदीसाठी महामंडळाने त्यांच्याशी संलग्न तसेच इतर लघु उद्योजकांकडून निविदा मागवून उक्त समितीच्या निर्णयानुसार दरकरार/संख्या करार निश्चित करावयाचा आहे. यासाठी सध्या मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेकडून पाळण्यात येत असलेल्या कार्यपध्दतीचा अवलंब महामंडळाने करावयाचा आहे. सर्व शासकीय विभाग, महामंडळे, शासकीय व निमशासकीय संस्था यांनी सदर वस्तूंची खरेदी महामंडळामार्फत करावी असे बंधन राहील.

मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेमार्फत खरेदी :

६. मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेकडून यापुढे खरेदी करावयाच्या वस्तूंची यादी **परिशिष्ट चार**मध्ये दर्शविण्यात आलेली आहे. तंत्रज्ञानाचा होणारा विकास व त्यामुळे बदलणारी शासकीय विभागांची गरज लक्षात घेता या यादीत बदल करण्याचे अधिकार सचिव (उद्योग) यांना राहतील.

शासकीय व इतर संस्थांकडून उत्पादित वस्तूंचे दर ठरविण्यासंबंधीची कार्यपध्दती :

७. शासनाचा अंगीकृत व्यवसाय जसे, लिडकॉम, महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ, महाराष्ट्र राज्य खादी व ग्रामोद्योग मंडळ तसेच इतर सहकारी संस्था तसेच अंध व अपंग यांच्या धर्मादाय संस्था, पुनर्वसन उत्पादन केंद्र, उल्हासनगर व पिंपरी आणि अनेक सार्वजनिक सेवाभावी संस्थांनी उत्पादित केलेल्या मालाची खरेदी शासनाच्या वेगवेगळया विभागाकडून यापूर्वी प्रस्तुत करण्यात आलेल्या शासन निर्णयान्वये करण्यात येते. यापुढे परिशिष्ट पांचमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे अशा उत्पादन संस्था व त्यांच्यासमोर दर्शविलेली उत्पादने त्या त्या संस्थांकडून खरेदीसाठी राखून ठेवण्यात येत आहेत. तथापि, या सर्व वस्तूंच्या किंमतीची वेगवेगळया संस्थांकडून वेगवेगळया दराने आकारणी होत असल्यामुळे, तसेच एखाद्या संस्थेकडून वस्तूंचा वेळीच पुरवठा न झाल्यामुळे शासकीय विभागांना अडचण येऊ नये या दृष्टीकोनातून संबंधित संस्थांकडून पुरवठा करण्यात येणा-या वस्तूंची किंमत ठरविण्याचे अधिकार यापुढे सध्या अस्तित्वात असलेल्या मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेच्या सामान खरेदी समितीकडे सोपविण्यात आले आहेत. वस्तूंचे दर ठरविताना संबंधित संस्थांच्या वतीने प्रतिनिधित्व करण्यासाठी म्हणून संबंधित प्रशासकीय विभागातील उप सचिव दर्जाच्या अधिका-यास या समितीवर निमंत्रक म्हणून बोलाविण्यात यावे. सध्या या वस्तूंच्या किंमती ठरविण्याबाबत अस्तित्वात असलेल्या विभागवार समित्या बरखास्त करण्यात येत आहेत. दर ठरविताना बाजारभाव तसेच उत्पादन खर्च यांचा सारासार विचार करण्यात यावा. या सर्व संस्थांनी वस्तूंबाबतचे दर मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेमार्फत दरवर्षी १ मे पूर्वी निश्चित करवून ते सर्व विभागांना कळवायचे आहेत. तसेच ज्या वस्तूंच्या बाबतीत वस्तू पुरवठा करण्यास सदर संस्था असमर्थ असतील अशा वस्तूंची यादी मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेस त्यांनी दिनांक १ मार्च पूर्वी द्यावयाची आहे. सदर वस्तूंची यादी मिळाल्यानंतर मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेने नेहमीच्या पध्दतीचा अवलंब करुन दरकरार करावयाचा आहे. एखाद्या वस्तूचा पुरवठा परिच्छेद -५ तसेच परिच्छेद -७ मध्ये नमूद केलेल्या संस्था या दोहोंकडून होणार असेल तर त्या वस्तूंची किंमत सारखीच असावी याची दक्षता संबंधित खरेदी समितीने घ्यावयाची आहे.

विभागवार वस्तू खरेदीची कार्यपध्दती :

८.१ प्रत्येक विभागाने वस्तू खरेदीसंबंधी एक खरेदी समिती स्थापन करण्याविषयी दिनांक २१ फेब्रुवारी १९७८ रोजी शासकीय आदेश प्रस्तुत करण्यात आले होते. काही मोजकेच विभाग वगळता अशा विभागवार समित्या स्थापन झाल्याचे दिसून येत नाही. प्रत्येक विभागाने यापुढे वस्तू खरेदी करताना त्यासाठी विभागीय खरेदी समिती स्थापन करावी व या समितीव्दारे दरकरार किंवा संख्या करार करण्यात यावा. जरुर वाटल्यास या समितीवर भांडार खरेदी संघटनेच्या अधिका-यांची सभासद म्हणून नेमणूक करावी.

८.२ मध्यंतरी राज्य शासनाने नेमलेल्या लॉटन आयोगाने मध्यवर्ती भांडार खरेदी समितीच्या कार्यवाहीत सुटसुटीतपणा आणण्यासाठी काही उपयुक्त शिफारशी केल्या होत्या. या शिफारशी **परिशिष्ट सहा** येथे दर्शविण्यात आल्या आहेत. या शिफारशींची अंमलबजावणी मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेकडून तसेच संचालक, शासकीय मुद्रण व लेखनसामुग्री यांच्या खरेदी समितीकडून यापूर्वीच करण्यात आली आहे. सर्व विभागीय समित्यांनासुध्दा सदर शिफारशी बंधनकारक आहेत. विभागवार समित्यांनी या सर्व शिफारशींची अंमलबजावणी यापूर्वीच केली नसल्यास हा शासकिय आदेश निर्गमित होईल त्या दिनांकापासून तात्काळ करावयाची आहे.

८.३ विभागवार खरेदी करताना निविदा काढण्यापासून माल स्विकारण्यापर्यंत घ्यावयासंबंधीच्या दक्षतेविषयी सविस्तर सुचना " मॅन्युअल ऑफ ऑफिस प्रोसीजर फॉर परचेस ऑफ स्टोअर्स बाय दी

गव्हर्नमेंट डिपार्टमेंटस'' मध्ये देण्यात आल्या आहेत. तथापि, शासनाच्या असे निदर्शनास आले आहे की, या महत्वाच्या तरतुदींतील खाली दिलेल्या काही महत्वाच्या तरतुदींचे पालन अभावानेच झाल्याचे आढळून येते :-

(अ) निविदा प्रसिध्द झाल्यानंतर पुरवठादारांना निविदा भरण्यासाठी कमीत कमी तीन आठवडयांचा कालावधी द्यावा, असे आदेश आहेत. तथापि ब-याच वेळा यापेक्षाही कमी कालावधीसाठीची निविदा प्रसिध्द करण्यात येते.

(ब) एखादया निविदेतून कमी प्रतिसाद मिळाल्यास निविदा चौकशीला, दोन वेळा मुदतवाढ द्यावी असे आदेश आहेत, तथापि, असे न करता उपलब्ध निविदेतूनच पुरवठादारांची निवड करण्यात येते.

(क) निविदा उघडतांना त्याची पूर्वसूचना निविदादारांना देणे व ठराविक वेळी व ठराविक ठिकाणी अशी निविदा हजर असलेल्या निविदाकारासमोर उघडाव्यात असे बंधन असले तरीही निविदाकारांना पूर्वसूचना न देणे अथवा निविदाकारांसमोर निविदा उघडण्याचे टाळणे, असे प्रकार आढळून येतात.

(ड) एकावेळी रु. ५०० पेक्षा कमी किंमतीची एकूण खरेदी असल्यास त्यासाठी कमीत कमी ३ दरपत्रके मागविण्याची गरज नसली तरीही अशी खरेदी मान्यताप्राप्त सहकारी भांडारातून करणे आवश्यक आहे. असे न करता इतर ठिकाणाहून करण्यात येते.

(इ) एकावेळची एकूण खरेदी रु. ५०० पेक्षा जास्त असेल किंवा एखाद्या विशिष्ट वस्तूची वार्षिक खरेदी ही रु. २०,००० पर्यंत असेल अशा वेळी कमीत कमी ३ दरपत्रके मागविणे बंधनकारक असूनसुध्दा अशी दरपत्रके न मागविता खरेदी केली जाते.

*(फ) एका विशिष्ट वस्तूची एकूण वार्षिक खरेदी रु. ५०,००० किंवा त्यापेक्षा अधिक असेल अशा वेळी राजपत्रात निविदा चौकशी प्रसिध्द करुन निविदा मागविणे बंधनकारक आहे. तथापि, अशी जाहिरात न देता खरेदी झाल्याचे प्रकार आढळून येतात.

(ग) तसेच निविदा प्रपत्रकाचे शुल्क आकारणीसंबंधी उद्योग,ऊर्जा व कामगार विभागाने शासन निर्णय, क्रमांक भांखस-१०८८/(२५००)/उद्योग-६, दिनांक २ जुलै १९९० मध्ये को-या निविदा प्रपत्रकाच्या सुधारित किंमती ठरविण्यात आल्या आहेत त्या खालीलप्रमाणे आहेत :----

अनु क्रमांक	खरेदी कराव्याच्या साहित्यांची अंदाजे किंमत (रुपये)	को-या निविदेची किंमत (रुपये)
१.	५०,००० पर्यंत	१०
२.	५०,००० ते १,००,०००	२५
३.	१ लाख ते २ लाख	५०
४.	२ लाख ते ५ लाख	१५०
५.	५ लाख ते १० लाख	२५०
६.	१० लाखांपेक्षा अधिक	३००

* शासन निर्णय क्रमांक भांखस-१०९३/(२६३५)/उद्योग -- ६, दिनांक १६ जुलै १९९३

तथापि, विविध विभागांच्या खरेदी अधिका-यांकडून अजूनही जुन्याच किंमतीत को-या निविदापत्रकांची विक्री केली जाते असे आढळून आले आहे.

(ह) पुनर्प्रत्ययी आदेशाबात (रिपीट ऑर्डर) मार्गदर्शक तत्वे विहित केली असून सुध्दा त्यांचे पालन अभावानेच होत असल्याचे आढळून येते. आता पूर्वीच्या पुनर्प्रत्ययी आदेशात अंशत: बदल करुन सुधारित मार्गदर्शक तत्वे परिशिष्ट सातमध्ये दर्शविली आहेत. यापुढे पुनर्प्रत्ययी आदेश देताना सदर परिशिष्टात दिलेल्या आदेशांचे काटेकोर पालन खरेदी अधिका-यांनी/समितीने करावे.

(इ) वर्षभर आवश्यकतेनुसार वस्तू खरेदीसाठी संख्या करारापेक्षा दर करार करणे अधिक श्रेयस्कर ठरते, तथापि त्यासाठी दर करार न करता संख्या करार केल्याचे आढळून आले आहे.

वरील यादी सर्वकष नसून केवळ उदाहरण म्हणून देण्यात आली आहे.

८.४ शासन परिपत्रक, दिनांक १४ ऑक्टोबर १९८६ अन्वये भारतीय मानक संस्थेने (Bureau of Indian Standards) चिन्हांकित केलेल्या वस्तू खरेदी करण्याविषयी आदेश देण्यात आले आहेत. असे असून सुध्दा काही वेळा विभागाकडून अचिन्हांकित वस्तूंची खरेदी होत असल्याचे शासनाच्या निदर्शनास आले आहे. शासनास दर्जेदार मालाचा पुरवठा अधिकाधिक प्रमाणात व्हावा म्हणून भारतीय मानक संस्थेने चिन्हांकित केलेल्या वस्तूंचा पुरवठा करणा-या लघु उद्योजकांना आता ५ टक्के पर्यंतचे अधिकचे किंमती प्राधान्य देण्यात येत आहे. त्यामुळे यापुढे भारतीय मानक संस्थेने (B I S) चिन्हांकित केलेल्या वस्तूंचीच खरेदी करण्यात यावी क्वचित प्रसंगी भारतीय मानक संस्थेने प्रमाणित केलेली मानके अस्तित्वात नसतील अथवा भारतीय मानक संस्थेकडून मानके ठरविली असूनही पुरेसे पुरवठादार उपलब्ध नसतील अशा वेळी चिन्हांकित नसलेल्या वस्तूंची खरेदी करण्यास हरकत नाही. तथापि अशी खरेदी करण्यापूर्वी संबंधित विभागाने उद्योग संचालनालयातील भांडार खरेदी संघटनेकडून मानके ठरविली नसल्याबद्दल , लेखी आदेश प्राप्त करुन घेणे बंधनकारक राहील. चिन्हांकित नसलेल्या वस्तूंची खरेदी करताना खरेदीदार विभाग स्वत:च एखाद्या वस्तूच्या दर्जाविषयी तपासणी करु शकत नसेल अशा वेळी मालाच्या दर्जाविषयी वयस्थ संस्थांकडून (जसे एस.आय.एस.आय., अंधेरी/यू.डी.सी.टी, माटुंगा/व्ही.जे.टी.आय. प्रयोगशाळा इत्यादी, अशा सर्व मान्यताप्राप्त संस्थांची यादी **परिशिष्ट आठ** येथे दर्शविण्यात आली आहे.) चांचणी प्रमाणपत्रे, पूर्वतपासणी, पुरवठापूर्व तपासणी करुन घेणे बंधनकारक राहील. याकरिता निविदा काढताना वस्तूंची तपासणी ज्या संस्थेव्दारे करावयाची आहे त्या त्रयस्थ संस्थेचे नांव, तपासणी खर्च यांचा उल्लेख संबंधित खरेदी अधिका-याने करावा तसेच तपासणी खर्च पुरवठादारांकडून वसूल करावा. अतिमहत्वाच्या व मौल्यवान वस्तूंसाठी १०० टक्के तपासण्या त्रयस्थ संस्थांकडून करण्यात याव्यात. जेथे भारतीय मानक संस्था चिन्हांकित वस्तू खरेदी करण्याचा निर्णय झाला असेल तेथे त्रयस्थ संस्थांकडून तपासणी करण्याची आवश्यकता नाही. परंतु वस्तू स्विकरताना समादेशकाने तपशीलवार तपासणी करणे आवश्यक राहील. तथापि, वरील प्रमाणे भारतीय मानक संस्था चिन्हांकित वस्तू खरेदी करीत असतानाही त्रयस्थ संस्थांकडून तपासणी करण्याबाबत विभागाचा आग्रह असेल तर तपासणी खर्च संबंधित विभागाकडून करावा लागेल.

दोन लिफाफे (टू बीड) पध्दती

८.५ चिन्हांकित नसलेल्या तथापि, तांत्रिकदृष्टया प्रकृष्ट वस्तूंची खरेदी करतांना सध्या सार्वजनिक बांधकाम विभाग तसेच पाटबंधारे विभाग यांचेकडे अंमलात असलेली निविदेची दोन लिफाफे पध्दत अवलंब करणे श्रेयस्कर व्हावे. सध्या सार्वजनिक बांधकाम विभाग तसेच पाटबंधारे विभाग यांच्या कामाच्या बाबतीत ही पध्दत सरसकट अवलंबिली जात आहे. कागद खरेदीच्या बाबतीतसुध्दा शासकीय मुद्रण व लेखनसामुग्री

यांनी या पध्दतीचा अवलंब सुरु केला आहे. या पध्दतीत निविदा दोन वेगवेगळया लिफाफ्यांत देण्यात येते. पहिल्या लिफाफ्यात :---

(अ) कोषागार चलन तसेच अनामत रकमेचा ड्राफ्ट अथवा अनामत रक्कम भरण्यातून सूट दर्शविणारे प्रमाणपत्र तसेच मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेकडे अथवा त्या त्या विभागाकडे नोंदणी झाल्याचे नोंदणी पत्र.

(ब) उद्योग घटकाकडे प्रस्तुत पुरवठा पूर्ण करण्यासाठी उपलब्ध असणारी यंत्रसामुग्री बद्दलची माहिती तसेच आवश्यक असल्यास नवीन घेण्यात येणारी यंत्रसामुग्री संबंधीची माहिती.

(क) पूर्वानुभवाबद्दलची तपशीलवार माहिती व विक्रीकरासंबंधीचा नोंदणी क्रमांक (असल्यास)

(ड) अशा प्रकारच्या निविदेत इतर ठिकाणी भाग घेतला असल्यास त्यासंबंधीची तपशीलवार माहिती.

(इ) निविदेच्या अंतिम तारखेपर्यंत ग्राहय असलेले आयकर भरल्यासंबंधीचे प्रमाणपत्र.

वरील माहिती देण्यात येते . या लिफाफ्याला " तांत्रिक निविदेचा लिफाफा" असे संबोधण्यात येते. दुस-या लिफाफ्यात फक्त मुख्य निविदा व त्यामध्ये घातलेल्या अटी व शर्ती यांचाच समावेश करण्यात येतो. हे दोन्ही लिफाफे त्यानंतर प्रत्येक लिफाफ्यावर लिफाफा क्रमांक १ व लिफाफा क्रमांक २ असे ठळक अक्षरात दर्शवून एकाच पाकिटात हे दोन्ही लिफाफे बंद करण्यात येतात. त्यावर निविदेविषयीची माहिती निविदाकाराचे नांव, इतर मजकूर स्पष्ट करण्यात येतो. पूर्वीनियोजित तारखेला निविदेचा लिफाफा खोलताना प्रथम लिफाफा क्रमांक १ खोलून त्यामध्ये आवश्यक त्या कागदपत्रांची पूर्तता केली आहे किंवा कसे याची खातरजमा करण्यात येते व अशी पूर्तता केली नाही अशा खरेदी अधिका-याची खात्री झाली असल्यास लिफाफा क्रमांक २ उघडण्यात येत नाही व निविदाकाराची निविदा रद्द समजण्यात येते. पहिल्या लिफाफ्याची पूर्तता झाली असल्यास, मग दुस-या लिफाफ्याबद्दल विचार करण्यात येऊन त्याविषयी दर ठरविण्याबाबत विचार करण्यात येतो. खरेदी अधिका-याने वरील पध्दतीचा अवलंब करताना अधिक तपशीलासाठी शासन परिपत्रक, पाटबंधारे विभाग, दिनांक ३० ऑक्टोबर १९८७ मधील कार्यप्रणालीचा अवलंब करावा.

माल स्विकारताना घ्यावयाची दक्षता :

८.६ (अ) पुरवठयाच्या ठिकाणी माल पोहोचताच मालाचे त्वरित निरीक्षण केले जाणे आवश्यक आहे.

(ब) या निरीक्षणात मालामध्ये आढळलेल्या उणिवा/त्रुटी/दोष ताबडतोब पुरवठादारांच्या व खरेदी संघटनेच्या/खरेदी समितीच्या नजरेस आणाव्यात. ही कार्यवाही वस्तू पुरवठयाच्या तारखेपासून १५ दिवसात करण्यात यावी.

(क) माल पाठविण्याची रेल्वेची पावती (आरआर) किंवा निरीक्षणाची अट असल्यास निरीक्षण पत्र (Inspection Note) मिळाल्याखेरीज ९० टक्के रक्कम अदा करण्यात येऊ नये किंवा रक्कम प्रदान उपवाक्य (Payment clause) नुसार अटींची पूर्तता झाल्याखेरीज रक्कम प्रदान करु नये.

(ड) उरलेली रक्कम मालाची तपशीलवार तपासणी केल्याशिवाय व माल विनिर्देशाप्रमाणे आहे याची खात्री करुन घेतल्याशिवाय प्रदान करु नये.

कोषागारात सादर करावयाचा दाखला :

८.७ कोषागार नियमानुसार सामानाच्या खरेदीसाठी दिलेल्या रकमेचा पुरावा म्हणून खालीलप्रमाणपत्रे सादर करणे आवश्यक आहे :--

(अ) प्रमाणाकींत वर्णिलेल्या वस्तू प्रत्यक्षात मिळाल्या आहेत.
(ब) मालाचे प्रमाण विनिर्देशानुसार असून माल चांगल्या प्रतीचा आहे.
(क) दिलेले दर हे स्वीकृत दरापेक्षा जास्त नाहीत.
(ड) सामान नोंदवहीत मालाची नोंदणी झाली आहे आणि त्यासाठी यापूर्वी कोणतीही रक्कम दिलेली नाही.

समांतर दरकराराचे तत्व

९. मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेमार्फत निविदेव्दारे आलेल्या कमीत कमी दराने महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळाशी ५० टक्केपर्यंत वस्तू पुरवठयाचा समांतर दरकरार करण्याचे आदेश शासन निर्णय, उद्योग,ऊर्जा व कामगार विभाग, क्रमांक एसपीओ-१०८४/२९६२१/(२१९२)/उद्योग-६, दिनांक २१ ऑगस्ट १९८४ अनुसार निर्गमित केले आहेत. परिशिष्ट तीनमध्ये नमूद केलेल्या १५ वस्तू या महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळाकडूनच खरेदी करण्याचे ठरविले असल्यामुळे या वस्तूंच्या बाबतीत समांतर दरकरार करता येणार नाही. यापुढे मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेकडून खरेदी करावयाच्या (परिशिष्ट चार) वस्तूंच्या बाबतीत समांतर दरकराराचे तत्व हे महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ तसेच *~~महिला आर्थिक विकास महामंडळ~~ या दोन्ही महामंडळांसाठी खालील अटींवर यापुढे अंगीकारावयाचे आहे : --

(अ) सदर महामंडळांनी नोंदणीकृत लघु उद्योजकांच्या वतीने प्रत्यक्ष निविदा भरुन खरेदीत भाग घेतलेला असावा. तसेच निविदेतील वस्तूंच्या वर्णनातील दर्जाप्रमाणे आणि निविदेप्रमाणे आलेल्या कमीत कमी मान्य किंमतीत वस्तू पुरवठयाची तयारी दर्शविली असली पाहिजे.

(ब) सदर महामंडळांनी वस्तू पुरवठयाची तयारी दर्शविली तर एकूण मागणीपैकी ५० टक्क्यांची मागणी महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळ किंवा महिला आर्थिक विकास महामंडळाकडे नोंदविण्यात यावी.

(क) महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ आणि महिला आर्थिक विकास महामंडळ या दोन्ही संस्थांनी जर एकाच वेळी पुरवठयाची तयारी दर्शविली असेल तर महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळाकडे महिला उद्योजकांची सुध्दा नोंदणी होत असल्याने ५० टक्के पैकी ७० टक्के मागणी महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळाला व उरलेली ३० टक्के मागणी महिला आर्थिक विकास महामंडळाला देण्यात यावी.

(ड) ज्या अटी व शर्तींवर दरकरार करण्यात आला असेल त्या सर्व अटी व शर्ती इतर पुरवठादारांप्रमाणेच महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ आणि महिला आर्थिक विकास महामंडळ यांचेवर बंधनकारक राहतील.

(इ) महामंडळाची निविदा जर सर्वांत कमी दराची असेल व ती मान्य झाली असेल तर मात्र १०० टक्के पुरवठा महामंडळाकडून घेण्यात यावा.

*** (शासन निर्णय दि. २०.७.२००२ अन्वये वगळण्यात आले आहे)**

(फ) महिला आर्थिक विकास महामंडळाने, महिला उत्पादक लघु उद्योजकांचे तर महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळाने उत्पादक लघु उद्योजकांचे नोंदणीकरण करुन अशा नोंदणी झालेल्या उत्पादक लघु उद्योजकांमार्फतच निविदा भरल्या पाहिजेत आणि ज्या उत्पादक लघु उद्योजकांमार्फत अशा निविदा भरल्या जातील अशांची नावे व त्या लघु उद्योगांच्या नोंदणीपत्रकाची प्रत निविदे बरोबर जोडणे महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ आणि महिला आर्थिक विकास महामंडळ यांचेवर बंधनकारक राहील.

(ग) ज्या वेळी राज्याबाहेरील पुरवठादारांनी व राज्यातील पुरवठादारांनी निविदेमध्ये एकत्र भाग घेतला असेल अशा वेळी परिशिष्ट नऊ येथे दर्शविल्याप्रमाणे सूत्र वापरुन प्रथम किंमतीतील साधर्म्य ठरविण्यात यावे. त्यानंतर जर एखाद्या निविदेत राज्याबाहेरील पुरवठादाराचा दर हा कमीत कमी मान्यताप्राप्त दर ठरला असेल तर अशा वेळी राज्यातील उद्योजकाला संधी मिळावी या दृष्टीकोनातून जर राज्यातील उद्योजक कमीत कमी मान्यताप्राप्त दराने समान दर्जाचा माल पुरवठा करण्यास तयार असतील तर अशा राज्यातील उद्योजकांपैकी ज्या उद्योजकांनी कमीत कमी दराची निविदा भरली असेल अशा उद्योजकांस एकूण मागणीच्या ५० टक्के पर्यंत मागणी (जरुर पडल्यास विभागून) कमीत कमी मान्यता प्राप्त दराने देण्यात यावी. मात्र जर राज्यातील उद्योजक सदर मागणी स्वीकारण्यास तयार नसतील तर राज्याबाहेरील पुरवठादारास संपूर्ण मागणी देण्यात यावी. मागणी विभागून देण्याचे सर्वाधिकार संबंधित सामान खरेदी समितीस राहतील.

लघु उद्योजकांना खरेदी व किंमती प्राधान्य

१०.१ राज्य शासनाच्या उद्योगांच्या विकेंद्रीकरणाच्या धोरणामुळे मुंबई, पुणे व्यतिरिक्त इतर भागातही उद्योगांचे जाळे पसरण्यास मदत झाली आहे. नवनवीन उद्योजक मुख्यत्वेकरुन पहिल्या पिढीतील उद्योजक (फर्स्ट जनरेशन) पुढे येत आहेत. त्यामुळे अत्यावश्यक असलेला श्रम रोजगार उपलब्ध होत आहे. तथापि, अशा उद्योजकांना आपण तयार करीत असलेल्या मालाच्या विक्रीबाबत मध्यम व मोठया उद्योजकांशी स्पर्धा करणे सुरुवातीला कठीण असते. यासाठी अशा उद्योजकांना विक्रीसहाय्य देण्यासाठी महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळाची स्थापना करण्यात आली आहे. लघु उद्योगांना त्यांचा उद्योग सुरु झाल्यापासून पहिल्या काही वर्षात विक्रीसहाय्य देऊन त्यांना स्वतःच्या पायावर उभे राहण्यासाठी उद्युक्त करण्याचे शासनाचे धोरण असल्यामुळे अशा उद्योगांना पहिल्या काही वर्षात विक्रीसहाय्य देऊन त्यांना स्वतःच्या पायावर उभे राहण्यासाठी उद्युक्त करण्याचे शासनाचे धोरण असल्यामुळे अशा उद्योगांना पहिल्या काही वर्षात खरेदी प्राधान्याबरोबरच किंमती प्राधान्य देण्याचे धोरण शासनाने यापूर्वीच दिनांक १५ मार्च १९६९ च्या शासन निर्णयात स्पष्ट केले आहे. तथापि, शासनाच्या असे निदर्शनास आले आहे की, हे आदेश सर्व शासकीय विभाग तसेच महामंडळे यांना लागू करण्यात आले असूनसुध्दा त्यांची अंमलबजावणी नीटपणे होत नाही. काही उपक्रम केवळ निविदांचे मुल्यमापन करण्यापुरतेच किंमती प्राधान्याचे तत्व लक्षांत घेतात व प्रत्यक्ष दर ठरविताना किंमती प्राधान्याच्या तत्वांचा अंगीकार करीत नाहीत. या दृष्टीकोनातून लघु उद्योगांना मध्यम, मोठे उद्योग व व्यापारी यांच्या तुलनेत खरेदी व किंमती प्राधान्य देण्याचे तत्व यापुढेही अंगीकारण्याचे शासनाचे धोरण राहील. तथापि लघु उद्योगांनी या सवलतीचा फायदा घेताना अधिकाधिक दर्जेदार मालाचे उत्पादन करावे तसेच शासनाला दर्जेदार व प्रमाणित मालाचा नियमित पुरवठा व्हावा या दृष्टीकोनातून भारतीय मानक संस्थेने प्रमाणित केलेल्या वस्तूंची खरेदी करण्यात यावी, असे शासनाचे धोरण यापुढे रहाणार असल्याने त्या अनुषंगाने भारतीय मानक संस्थेने प्रमाणित केलेल्या वस्तूंची निर्मिती करणा-या लघु उद्योगांना सदर मानकपत्र मिळविण्यासाठी आवश्यक असलेली तांत्रिक सेवा, प्रयोगशाळा, रसायन शाळा या व इतर बाबतीत येणारा खर्च विचारात घेता यापुढे ५ टक्केपर्यंतचे अधिकचे किंमती प्राधान्य देण्याचे शासनाने ठरविले आहे. त्यामुळे यापुढे लघु उद्योगांना या पूर्वी देय असलेल्या सरसकट १५ टक्केएवजी १० टक्केपर्यंतच किंमती प्राधान्य परिशिष्ट १० (दहा) मध्ये नमूद केलेल्या तरतुदींना अधीन राहून देय राहील. त्याचप्रमाणे भारतीय मानक

संस्थेने प्रमाणित केलेल्या वस्तूंची निर्मिती करणा-या लघु उद्योगांना यापुढे १५ टक्केपर्यंतचे किंमती प्राधान्य परिशिष्ट १० (दहा) मध्ये नमूद केलेल्या तरतुदींना अधीन राहून देण्यात यावयाचे आहे.

१०.२. नवनवीन लघु उद्योगांना विक्रीसहाय्य पुरेशा प्रमाणात उपलब्ध व्हावे या वर नमूद केलेल्या शासनाच्या धोरणाप्रमाणे सदर किंमती प्राधान्य लघु उद्योगांना कायम स्वरुपी न देता ते सध्या अस्तित्वात असलेल्या लघु उद्योगांसाठी दिनांक ३१ मार्च १९९५ पर्यंत देय राहील. तर नवीन उत्पादनात येणा-या लघु उद्योजकांना त्यांना देण्यात आलेल्या कायम स्वरुपी प्रमाणपत्रावर उत्पादनात गेल्याचा जो दिनांक नोंदविला असेल त्या दिनांकापासून पुढे ७ (सात) वर्षांच्या कालावधीपुरते सदर किंमती प्राधान्य सीमित राहील. असे किंमती प्राधान्य देतांना लघु उद्योग प्रत्यक्ष उत्पादन करीत असेल व कायम स्वरुपी लघु उद्योग प्रमाणपत्रात ज्या उत्पादनाची नोंद असेल अशा उत्पादनासाठीच किंमती प्राधान्य देय आहे. तसेच हा कालावधी पूर्ण होण्यापूर्वी उघडण्यात येणा-या सर्व निविदात किंमती प्राधान्य मिळण्यास सदर लघु उद्योग पात्र समजला जाईल.

१०.३. महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ आणि महिला आर्थिक विकास महामंडळ यांनी लघु उद्योगांना बाजारपेठ मिळवून देण्याच्या दृष्टीने निविदा भरल्या असतील व वरील परिच्छेद १०.२ मधील अटीस पात्र असतील तर त्यांना किंमती प्राधान्य देण्यात यावे, तथापि, ज्या लघु उद्योगांतर्फे अशा निविदा भरल्या असतील अशा लघु उद्योगांना त्यांनी वेगळी निविदा भरली असल्यास वेगळे किंमती प्राधान्य देता येणार नाही. महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ व महिला आर्थिक विकास महामंडळ यांनी नवनवीन लघु उद्योगांना विक्रीसहाय्य पुरेशा प्रमाणात उपलब्ध होईल यादृष्टीने प्रयत्नशील रहाणे आवश्यक आहे. महाराष्ट्र खादी व ग्रामोद्योग मंडळ यांच्यामार्फत सुध्दा खादी व ग्रामोद्योग वस्तूंच्या उत्पादन घटकांना विक्रीसहाय्य पुरविण्यात येते. असे घटक व महाराष्ट्र खादी व ग्रामोद्योग मंडळ यांनाही जर ते १०.२ मधील अटी पूर्ण करीत असतील तर किंमती प्राधान्य देय राहील.

१०.४. खरेदी व किंमती प्राधान्य देताना अंगिकारावयाची तत्वे **परिशिष्ट दहामध्ये** स्पष्ट केली आहेत. सर्व शासकीय विभाग, महामंडळे तसेच शासकीय व निमशासकीय संस्था यांनी वस्तू खरेदी करताना परिशिष्ट दहामध्ये स्पष्ट केल्याप्रमाणे लघु उद्योगांना खरेदी व किंमती प्राधान्य द्यावयाचे आहे.

राज्य सहकारी औद्योगिक संघटनांमार्फत खरेदी करताना अधिकचे १० टक्केपर्यंतचे किंमती प्राधान्य

१०.५. दिनांक ९ ऑगस्ट १९७७ च्या आदेशान्वये १५ टक्केपर्यंतचे किंमती प्राधान्याशिवाय अधिकचे १० टक्केपर्यंतचे किंमती प्राधान्य खालील संस्थांना देण्यात आले होते :---

(अ) उद्योग संचालनालयाकडे नोंदणीकृत असलेल्या सहकारी औद्योगिक संस्था.
(ब) शासकीय मदत मिळत असलेल्या अंध व अपंग व्यक्तींसाठी चालविल्या गेलेल्या संस्था आणि,
(क) स्त्री सेवा सहकारी संघ मर्यादित, मुंबई.

तथापि या आदेशामुळे लघु उद्योजकांना देण्यात येणा-या किंमती प्राधान्यामध्ये भेदभाव होत असल्यामुळे व दरकरार बंधीत करताना अनेक अडचणींना तोंड द्यावे लागत असल्यामुळे वरील संस्थांना लघु उद्योजक म्हणून पात्र असतील व परिच्छेद १०.२ मधील अटी पूर्ण करीत असतील तरच परिशिष्ट दहामध्ये स्पष्ट केल्याप्रमाणे लघु उद्योजकांना जे किंमती प्राधान्य देय राहील त्याप्रमाणे किंमती प्राधान्य देण्यात यावे.

लघु उद्योजकांसाठी वस्तू पुरवठयाचे आरक्षण

१०.६. शासनाने दिनांक ३० एप्रिल १९८६ च्या आदेशाप्रमाणे यापूर्वी एकूण १२१ वस्तू लघु उद्योगांकडून खरेदी करण्यासाठी आरक्षित ठेवल्या होत्या. मध्यंतरीच्या काळात झालेल्या तांत्रिक प्रगतीमुळे व केंद्र शासनाच्या धोरणामुळे अधिकाधिक वस्तूंचे उत्पादन आता लघु उद्योजकांकडून केले जात आहे हे लक्षांत घेता, तसेच केंद्र शासनाचे व जवळच्या राज्यांचे यासंबंधीचे धोरण विचारात घेता सध्याच्या यादीत आणखी

१२० वस्तूंचा समावेश करण्यात येत आहे. या सर्व वस्तू लघु उद्योजकांकडून खरेदी करण्यासाठी आरक्षित समजल्या जातील. या सर्व वस्तूंची यादी **परिशिष्ट अकरा** मध्ये देण्यात आली आहे.

१०.७. विकास आयुक्त (उद्योग) व भांडार खरेदी अधिकारी यांच्याकडे उपलब्ध असलेल्या मान्यवर पुरवठादारांच्या यादीत नोंदणी करताना लघु उद्योगांना काही विशेष सवलती प्रदान करण्यात आल्या आहेत. या सवलती तसेच पुरवठादारांची नोंदणी, बयाणा रक्कम व जमानत रक्कम व त्यांचा परतावा यासंबंधी घ्यावयाच्या विशेष दक्षताविषयीच्या सूचना **परिशिष्ट बारामध्ये** दर्शविण्यात आल्या आहेत.

१०.८. वस्तू खरेदीसाठी निविदा मागविताना प्रसिध्दी माध्यमांचा अधिकाधिक वापर करणे योग्य ठरते. अशा वेळी केवळ राजपत्राव्दारेच निविदेला प्रसिध्दी न देता स्थानिक पातळीवरील, राज्य पातळीवरील व राष्ट्रीय पातळीवरील, वर्तमानपत्रात जाहिरात देऊन निविदा मागविणे अधिक श्रेयस्कर ठरते. अशा प्रसिध्दीव्दारे चढाओढीची दरपत्रके प्राप्त होतात व त्यातून दर्जेदार तसेच माफक दराने वस्तू खरेदीची संधी उपलब्ध होते. अशा वेळी जाहिरातीचा खर्च को-या निविदापत्राच्या किंमतीतून काही प्रमाणात वसूल करता येणे सहज शक्य आहे. विभागवार खरेदी समितीने खरेदीसंबंधीची निविदा काढताना याविषयी योग्य ती काळजी घ्यावयाची आहे. आता दरकराराचा कालावधी हा सर्व वस्तूंच्या खरेदीबाबत १ जुलै ते ३० जून असा ठरविण्यात आल्यामुळे एकाच वेळी वस्तू खरेदीची जाहिरात देणे सहज शक्य आहे. मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटना, संचालक, शासकीय मुद्रण व लेखनसामुग्री व महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ तसेच वैद्यकिय शिक्षण व औषधिद्रव्ये विभाग यांचेमार्फत खरेदी करावयाच्या वस्तूंबाबत राजपत्रा व्यतिरिक्त राज्य व राष्ट्रीय पातळीवरील वर्तमानपत्रात जाहिरात देणे बंधनकारक राहील.

सर्वसमाविष्टित दर

११.१ शासनास असे आढळून आले आहे की, दरकराराबाबत निविदा मागविताना दरांचे बाबतीत वेगवेगळया प्रकारच्या निविदा मागविण्यात येतात. जसे काही बाबतीत मुळ दर वेगळे दर्शवून इतर खर्च वेगळा दर्शविणारे, दर मागण्यात येतात. तर काही ठिकाणी सर्वसमाविष्टित एकच दर मागविण्याचे प्रघात आहेत. वाहतूक खर्चाच्या बाबतीतही कधी वाहतूक खर्च अंतर्भूत असलेला दर (एफ.ओ.आर. डेस्टिनेशन) तर कधी वाहतूक खर्च वेगळा दर्शविणारे दर अशी भिन्नता आढळून येते. शासनास असेही आढळून आले आहे की, वेगवेगळया वस्तू खरेदीसाठी सध्या दर कराराचा अवधी अस्तित्वात असताना राज्य शासनाच्या व केंद्र शासनाच्या अर्थसंकल्पामुळे कर आकारणीत बदल झाल्यामुळे अथवा अन्य कारणामुळे किंमतीवाढ (प्राईस एस्कलेशन) देण्याबाबतची प्रकरणे खरेदी समितीकडे अथवा शासनाकडे प्राप्त होतात. या सर्व अडचणींचा विचार करुन यापुढे मूळ दर, केंद्र व राज्य शासनाचे विविध कर आणि इतर खर्च या सर्वांचा समावेश असलेला एकच सर्वसमाविष्टित दर निविदेव्दारे मागविण्यात यावा, असे शासनाने ठरविले आहे. तसेच वाहतूक खर्चाबाबत सध्या असलेली भिन्नता टाळण्यासाठी व सर्वसमाविष्टित दरात वाहतूक खर्चाचाही समावेश असावा या दृष्टिकोनातून यापुढे सर्व दरकरारांच्या बाबतीत वाहतूक खर्च अंतर्भूत असलेला दर (एफ.ओ.आर. टेस्टिनेशन) म्हणूनच निविदा मागवावयाच्या आहेत. मात्र ब-याच निविदांच्या बाबतीत राज्याबाहेरील पुरवठादारांनी भाग घेतल्यामुळे परिच्छेद ९ (ग) येथे नमूद केल्याप्रमाणे तुलनात्मक दर ठरविण्यास अडचण येऊ नये म्हणून राज्य शासनाच्या विक्रीकराच्या बाबतीत मात्र राज्य शासनाचा व केंद्र शासनाचा विक्रीकर (एम.एस.टी आणि सी.एस.टी.) यांचा दर वेगळा दर्शविण्यात यावयाचा आहे. तसेच यापुढे सर्व (दरकराराचा) कालावधी हा १ जुलै ते ३० जून दरम्यान ठरविण्यात यावयाचा आहे, म्हणजे दरकरार व संख्याकरार करण्यापूर्वी केंद्र शासन व राज्य शासनाचे अर्थसंकल्प जाहीर झाले असल्यामुळे कराच्याबाबतीत पूर्वकल्पना सर्व पुरवठादारांना असेल. त्यामुळे यापुढे कराच्या व इतर खर्चाच्या (सांविधिक मुल्यवाढ धरुन) वाढीमुळे अशी वाढ किंमतीवाढ मिळण्यास यापुढे पात्र ठरणार नाही व कुठल्याही दर-कराराच्या बाबतीत अशी किंमतीवाढ यापुढे देय ठरणार नाही.

११.२ वर परिच्छेद ११.१ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे सर्वसमाविष्टित एकच दर निविदेव्दारे मागविण्यात येणार असल्यामुळे यापुढे लघु उद्योगांना मूळ किंमतीवर किंमती प्राधान्य देण्याविषयी अडचण निर्माण होऊ शकते. त्यामुळे शासनाने असे ठरविले आहे, निविदा व्दारे मागविण्यात येणा-या सर्वसमाविष्टित दरातील इतर खर्चाचा भाग वगळून राहिलेल्या खर्चावर किंमती प्राधान्य देणे तर्कसंगत ठरत असल्यामुळे यापुढे सर्व निविदांच्या बाबतीत सर्वसमाविष्टित दरापैकी २० टक्के भाग हा इतर खर्चाचा आहे असे सरसकट गृहित धरुन राहिलेल्या ८० टक्क्यांवरच किंमती प्राधान्य लघु उद्योगांना द्यावयाचे आहे. असे करताना परिच्छेद १०.२ मधील तसेच परिशिष्ट क्र. १० यातील तरतुदीनुसार किंमती प्राधान्य द्यावयाच्या मार्गदर्शक तत्वांची अंमलबजावणी करावयाची आहे.

११.३. भांडार खरेदी संघटना, मुद्रण व लेखनसामुग्री संचालनालय तसेच इतर विभागीय खरेदी अधिकारी यांनी वरील ११.१ व ११.२ मध्ये दर्शविलेल्या निर्णयामुळे होणा-या बदलाची नोंद घ्यावी व त्यानुसार राजपत्र, भाग दोन पुरवणी, स्वीकृती पत्र, निविदा स्वीकृती व दरकरार यांचे विहित नमुन्यात दुरुस्ती करावी.

विकसनशील भागातील सामूहिक प्रोत्साहन योजने अंतर्गत पात्र ठरणा-या उद्योजकांना खरेदी प्राधान्य

१२. १९७७ च्या सामूहिक प्रोत्साहन योजनेसंबंधीच्या शासन निर्णयात शासकीय खरेदीत विकसनशील भागातील (मुंबई, ठाणे, पुणे, पिंपरी-चिंचवड व तत्सम वगळता) उद्योजकांना वाव मिळावा या दृष्टीकोनातून एकूण खरेदीच्या ठराविक ३३ टक्के पर्यंतची खरेदी अशा उद्योजकांकडून करावी असे शासकीय धोरण सुस्पष्ट करण्यात आले होते. सदर धोरणाचा त्यानंतर जाहीर झालेल्या प्रत्येक सामूहिक प्रोत्साहन योजनेत अंतर्भाव करण्यात आला होता. सध्या अस्तित्वात असलेल्या १९८८ च्या सामूहिक प्रोत्साहन योजनेतसुध्दा वरील तत्वाचा अंतर्भाव करण्यात आला आहे. त्या अनुषंगाने विकसनशील भागातील ज्या उद्योजकांकडे सामूहिक प्रोत्साहन योजनेंतर्गत दिलेले गेलेले ग्राहय पात्रता प्रमाणपत्र असेल अशा उद्योजकांकडून जर त्यांनी निविदेत भाग घेतला असेल व निविदेत दिलेल्या कमीत कमी दराने व समान दर्जाच्या वस्तू पुरवठयाची तयारी दर्शविली असेल तर सर्व शासकीय विभाग, महामंडळे तसेच शासकीय व निमशासकीय संस्था यांनी अशा उद्योजकांकडून एकूण खरेदीच्या ३३ टक्के खरेदी करावयाची आहे. आवश्यकता पडल्यास सदर ३३ टक्के मागणी ही अशा पात्र उद्योग घटकांना विभागून द्यावयाची आहे. १९८८ च्या सामूहिक प्रोत्साहन योजनेंतर्गत सदर सवलती या "ब" विभागांतर्गत ३ वर्षांसाठी "क" विभागांतर्गत ५ वर्षांसाठी "ड" विभागांतर्गत ७ वर्षे तर पायोनियर युनिटसाठी ९ वर्षांसाठी, उत्पादनाला सुरुवात झाल्याच्या तारखेपासून देय असतील. १९८८ प्रोत्साहन योजनेतील संबंधित उतारा सोबत परिशिष्ट तेरा येथे जोडला आहे.

१३. वस्तू खरेदीच्याबाबत खरेदी अधिका-यांना निविदा, निम्नदर, किंमती प्राधान्य, समांतर दरकरार या व इतर अनुषंगिक बाबींसंबंधी सदर शासन निर्णयाच्या अनुषंगाने काही अडचणी असल्यास त्यांनी विकास आयुक्त (उद्योग) यांचेकडे संपर्क करावयाचा आहे व याबाबत विकास आयुक्त (उद्योग) यांनी दिलेले निर्देश हे त्या शासकीय विभागांनी तसेच महामंडळे, शासकीय व निमशासकीय संस्था यांनी पाळावयाचे आहेत.

१४.प्रस्तुत शासन निर्णयामुळे यापूर्वी निर्गमित केलेल्या आदेशांपैकी जे आदेश निष्प्रभ ठरतात अशा आदेशांची यादी परिशिष्ट चौदामध्ये दर्शविण्यात आली आहे. तसेच या आदेशामुळे पूर्वी निर्गमित झालेल्या आदेशामध्ये सुधारणा होत असल्यास, सदर शासन निर्णयातील तरतुदी अंतिम समजाव्यात. निमित केल्याच्या दिनांकापासून सदर आदेश अंमलात येतील.

१५. हा शासन निर्णय वित्त विभागाच्या अनुमतीने त्या विभागाच्या अनौपचारिक संदर्भ क्रमांक सीआर. ९३५/९१/व्यय-१६, दिनांक ३ डिसेंबर १९९१ अन्वये निर्गमत करण्यात आला आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,
एस. राममूर्ती,
शासनाचे मुख्य सचिव.